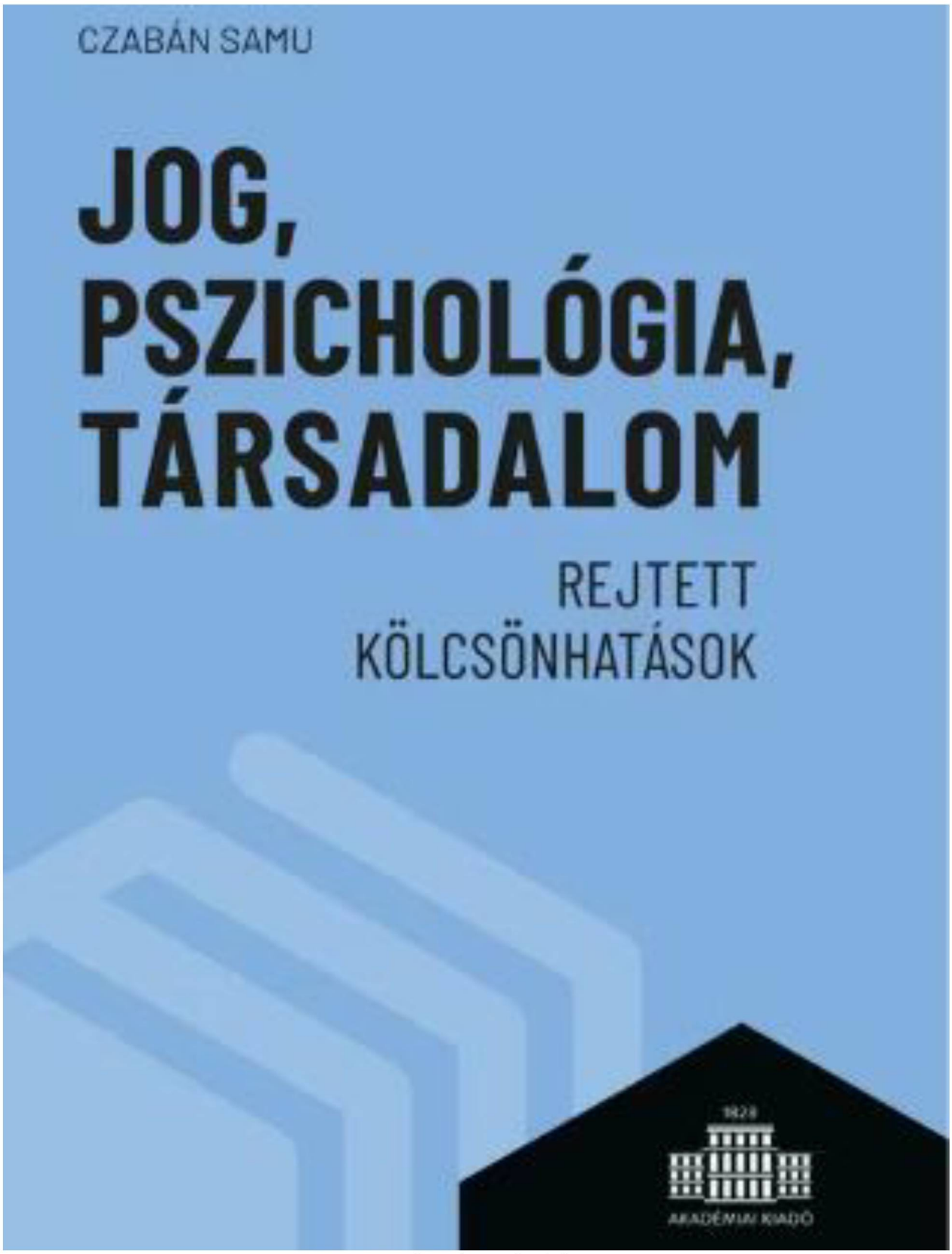

Budapest, Magyarország : Akadémiai, Budapest, 2025.

Czabán Samu

JOG, PSZICHOLÓGIA, TÁRSADALOM

Rejtett kölcsönhatások

1828
AKADÉMIAI KIADÓ

BEVEZETÉS

„Nem látom okát, hogy miért is ne eredményezne évszázadunk során a rendszerezett tudás felhasználása az emberi természet irányítására olyan sikereket, melyek összemérhetőek a fizikai tudományok alkalmazásával az anyagi világra."[1] – Cattell, J. M.

A pszichológia korunk egyik legsikeresebb tudománya. Azonban nemcsak tudományos kutatása lett széles körű az elmúlt száz évben, hanem a közbeszédet és a közgondolkodást is gyarmatosította. A könyvesboltokat ellepték a pszichológiai tárgyú tudományos ismeretterjesztő könyvek. A pszichológia nyelvezete egyre inkább természetessé válik, traumákról, elfojtott vágyakról, függőségekről beszélünk a mindennapokban, és a pszichológia szemüvegén keresztül tekintünk önmagunkra. Mivel a pszichológia észrevétlenül átírja az emberről alkotott képünket, az erre épülő, a felvilágosodás kora óta velünk élő társadalmi intézményeket – így a modern jogrendszert vagy a demokráciát – is alapjaiban változtatja meg. Más intézményeket, például a fogyasztói társadalmat pedig éppen a pszichológia által létrehozott viselkedésirányító hatalom hozott létre. Ez a könyv e mélyreható átalakulás sokszor rejtve maradó történetét mutatja be.

Platón szerint az univerzum teremtése során a fej lett a halhatatlan ész, azaz a „logosz" székhelye. Mivel elég sérülékenyek lennének magukban ezek a mindenfelé guruló, értelemmel töltött gömbök, az istenek hozzákapcsolták a testet. Így a kozmosz tökéletességét tükröző kerek fej cselekedni is tud a világban. A testtel azonban jöttek a macerák: a vágyak, az érzelmek és a tiszta észt mérgező egyéb ösztöneink. Platón szerint mindez egyben próbatétel is, a léleknek meg kell tanulnia uralni a test alantasabb vágyait, hogy meg tudja közelíteni az isteni értelmet. Azokra, akik életük során nem képesek uralni vágyaikat és a filozófiai fejlődés útjára lépni, komoly büntetés vár. A következő életükben nőként születnek újjá.

Platón óta a nyugati filozófia kiindulópontja, hogy az emberek alapvetően tudatosan és racionálisan gondolkodó lények. Bár az érzelmek alááshatják a lo-

---

[1] Cattell, J. M. (1904): The conceptions and methods of psychology. *Popular Science Monthly.* 66, 176–186.

gikus döntéshozatalt, mégis képesek vagyunk ezeket a „problémás" tényezőket kiszűrni. A modern pszichológia azonban ezt illúziónak tartja. Az öncsalás abból fakad, ahogy a könyvből kiderül, hogy létezik a fejünkben egy hang, amely életünk történéseit többé-kevésbé következetesen értelmezi. Kialakul bennünk ezért az az elképzelés, hogy van egy elbeszélő, aki nemcsak kommentálja életünk eseményeit, hanem irányítja is a lélek birodalmát. A pszichének azonban nincs egy hatalmi központja, és szervezőelve nem a racionalitás. A pszichológia tehát feltárja önmagunk értelmezésének ösztönös hibáit, és elbizonytalanít minket. A *metakogníciókról* szóló fejezetben részletesen is bemutatom, hogy mi okozza a *metakognitív szakadékot,* tehát a saját megismerési folyamatainkról alkotott nézetek pontatlanságát.

A racionalizmus túlbecsülése a hagyományos jogi gondolkodásra is jellemző. Ez a megközelítés azt feltételezi, hogy az emberek például költségek és hasznok mérlegelése alapján követik vagy szegik meg a szabályokat. Ezen alapul az a feltételezés is, hogy ha egyazon esetet különböző bírák oldanak meg, ha eltérően is, de ugyanarra a jogi döntésre jutnak, tehát a bírói szubjektivitás nem ügydöntő. A jog mögötti emberképet azonban a modern viselkedéstudományok, főleg a kognitív pszichológia 1970-es években lezajlott forradalma teljes mértékben újrarajzolja. Az ember, ahogyan számtalan empirikus kutatás bebizonyítja, nem racionális, inkább racionalizáló lény. A legtöbb döntésünket nem tudatos és logikus döntéshozatali folyamatokon keresztül hozzuk meg, azok inkább irracionális, gyors, tudattalan utakon keresztül születnek. Mindezen döntéshozatali utak sokszor torzítottak, így e torzítások eltéríthetik a jogi döntéshozatalt is. Az első három fejezetben átfogóan vizsgálom az új, *kiszámíthatóan irracionális* emberképet, miközben bemutatom a *viselkedésalapú joggazdaságtan* izgalmas tudományterületét is.

Az általános bevezetés után áttekintem az egyes kognitív torzításokról szóló jogi és pszichológiai kutatásokat. Ezeket a kognitív torzításokat jól dokumentálták átlagemberek és sok más, egyébként jól képzett szakma képviselői, így orvosok, pénzügyi szakemberek vagy épp tanárok professzionális döntéshozatalában is. Az a kérdés, hogy a jogászok vajon mennyire vannak mindezen torzításoknak kitéve. Abból indulok ki, hogy nincs a jogászi hivatásban olyan tényező, amely védetté tenné a jogászokat ugyanazoktól a torzításoktól, amelyektől minden gondolkodó ember „szenved". Ma már számos olyan kísérlet áll rendelkezésünkre, amelyet releváns, igazságszolgáltatási mintán hajtottak végre, és ezt a feltételezést bizonyítja. Így jól kimutatható, hogy véletlenszerű számok, a tanúk-vádlottak kinézete, az időjárás, a bizonyítékok sorrendje vagy éppen az információ keretezése meghatározza például a bírók döntéseit. Könyvemben feltárom, miért kapnak enyhébb büntetést a babaarcú bűnelkövetők, miért lesznek váratlan sportesemények után szigorúbbak az ítéletek, és vajon miért ítélkeznek heurisztikusan az éhes bírók. Bemutatom, hogy evolú-

ciósan büntetésre szelektált agyunk miért eredményezhet bírói populizmust, hogy hogyan lehetünk tudattalanul előítéletesek, és hogy miért olyan nehéz a kizárt bizonyítékokat figyelmen kívül hagyni. Ahogy látni fogjuk, a *kognitív torzítások* és egyéb pszichológiai hatások áthatják a jogi döntéshozatalt, ami akarva-akaratlanul is bizonyos fokú önkényességet eredményez az igazságszolgáltatásban.

Ha ennyire irracionális az igazságszolgáltatás, eddig miért nem tűnt fel senkinek? A jogrendszer anomáliáit részben azért is nehéz felismerni, mert az emberekből fakadnak, akik erős *pszichológiai immunrendszerrel* rendelkező lények. Számos kognitív torzítás megvéd minket attól, hogy belássuk tévedéseinket, a túlzott magabiztosság pedig az egyik legjobban dokumentált gondolkodási hibáink egyike. Elménk irracionális természetéről ezért nincs intuitív megérzésünk, arra csak akkor derül fény, amikor kutatók – külső szemmel és tudományos módszertannal – feltárják. Ez a tudatlanság a hétköznapokban nem jelent problémát, a jog alkotói és végrehajtói számára azonban súlyos következményekkel járó tévedésekhez vezethetnek. A tévedések között említhető az ártatlan emberek bebörtönzésétől kezdve a szűkös társadalmi erőforrások pazarlásáig számos problémás döntés.

Könyvemet a nemzetközi szakirodalom mellett saját empirikus kutatásaimra is alapozom. A *hazai jogászok attitűdjeinek* mélyreható elemzése során elsődlegesen a jog és pszichológia összefüggéseire, ellentmondásaira fókuszáltam. Arra kerestem a választ, vajon mennyire vannak tisztában a jogászok saját torzításaikkal és a pszichológia legújabb eredményeivel. Kutatásomat külön fejezetben részletezem, de a könyv egyéb releváns részeiben is utalok rá. Szintén külön fejezetben mutatom be az *emlékezetre és észlelésre* vonatkozó, jogilag is releváns kutatásokat. E rész feltárja, hogyan lehet, hogy néha az orrunk előtt történő dolgokra sem emlékezünk, és hogyan vallhatnak be ártatlan emberek olyan bűncselekményeket, amelyeket el sem követtek.

A pszichológia azonban nemcsak az igazságszolgáltatást írja át, más alapvető társadalmi intézményeket is megkérdőjelez. Így a *spontán emberismeretről* szóló résznél bemutatom, miért nem egyeztethető össze a pszichológia emberképe a liberális demokráciával, és miért nem feltétlenül okoznak a választások felelős kormányzatokat. A *morális ösztönről* szóló fejezetben azt vizsgálom, hogy az állatvilágból örökölt morális intuícióink hogyan vezetnek például oltásellenességhez, miért mindig csak kezdeti benyomásaink igazolására érvelünk, és miért nem viselik jól az emberek az erős társadalmi egyenlőtlenségeket. A könyvben feltárom, milyen meghatározó, pozitív szerepet játszik a konformitás a közösségi életben, és hogy miért tekinthető mítosznak az emberi önzőség. A *nyelvi keretezésről* szóló részben pedig megvizsgálom, hogyan alakítható át a társadalmi viselkedés pusztán a szavak erejével.

A könyv talán legfontosabb fejezete *a modern pszichológiai viselkedésirányítás etikai és jogi dimenzióit* vizsgálja. Jól látszik, hogy a kormányok és a piacok egyre nagyobb mennyiségben alkalmaznak pszichológiai viselkedésmódosító technikákat, egyesek már a pszichológiai állam felemelkedését hirdetik. Ahogy az információs és kommunikációs technológiák egyre fejlettebbé válnak, a pszichológiai viselkedésszabályozás is egyre hatékonyabb formát ölt: Big Data által vezérelt, személyre szabható és valós időben nyomon követhető lesz. A jogalkotó itt kettős kihívás elé néz. Egyszerre kell kialakítania saját pszichológiailag vezérelt szabályozási technikáinak etikus módját, és megvédenie az embereket a tudattalan mentális befolyásolástól, ami a kognitív szabadsághoz való új generációs emberi jogot vetíti elő. A marketing által alkalmazott, egyének számára nem beazonosítható befolyásolások kivédésére a mentális integritás védelmének teljesen új rendszerét kell kialakítanunk, és ehhez hívom közös gondolkodásra az olvasót.

A *Neuroegzisztencializmus és neurojog* című, utolsó fejezetben külön tárgyalom, vajon van-e helye a szabad akaratnak a modern tudományos világképben. Úgy látszik, minden elmélet szemben áll az akarat szabadságával, miközben zavarba ejtő módon minden élményünk mellette szól. Az idegtudományok eredményei beszivárognak a tárgyalóterembe is, és megjelenik az úgynevezett organikus agyi védekezés. A vádlottak egyre többször tudják elfogadtatni a bírókkal azt, hogy nem felelősek tetteikért, mivel a cselekedeteik atipikus agyi felépítésükre vezethető vissza. A jogi felelősség szempontjából azonban ez egy csúszós lejtő, ugyanis érvelhetünk úgy, hogy mindenkit az agya kényszerít a cselekedeteire. A jogi dogmatika egyáltalán nem követi le a pszichológia robbanásszerű fejlődését, és bár a mérsékelt álláspont szerint a jogi felelősség az idegtudományok korában is fenntartható, a radikális álláspont szerint a morális felelősségnek nincsenek meg a tudományos alapjai. Az emberek, akárcsak az autók, elromolhatnak és balesetet okozhatnak, annak- azonban, hogy ezért egymást hibáztassuk, nincs értelme.

A könyv egyes részei összefüggnek egymással, egy egységes történetet alkotnak, de ha valakit csak egy tetszőleges téma érdekel, a fejezetek úgy készültek, hogy külön is értelmezhetőek legyenek.

A jog és pszichológia több mint 100 éves, eddig azonban nagyrészt pszichológusok határozták meg az irányát, akik gyakran igen korlátozott jogi ismeretekkel rendelkeznek, és csak saját diszciplínájuk logikáját és szocializációját ismerik.[2] A két tudományterületen viszont egymástól igen eltérő normák uralkodnak. Így kutatásom során igyekeztem mélyebben és intézményesen is

[2] Ogloff, J. R. (2000): Two steps forward and one step backward: The law and psychology movement(s) in the 20th century. *Law and Human Behavior.* 24(4), 457–483., 458.

megismerni mindkét területet. Eredetileg jogász végzettséggel rendelkezem, diplomámat az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karán szereztem, ezután kezdtem el doktori tanulmányaimat az egyetem Jog és Társadalomelméleti Tanszékén. Doktorimat summa cum laude minősítéssel védtem meg 2025 januárjában. Emellett az ELTE-n pszichológia alapdiplomát is szereztem, illetve elvégeztem a Magyar Személyközpontú Pszichoterápiás és Tanácsadási Egyesület módszerpsecifikus tanácsadó képzését. Úgy gondolom, sokat hozzátett a két diszciplína hatékony és hiteles összekapcsoláshoz, hogy mélyebben megismerhettem a pszichológiai gondolkodást, szocializációt és közösséget.

Még jogászhallgató koromban a jog és pszichológia témájában tartottam egy előadást, amelynek a végén az értékelő jogász professzor mindössze annyit tudott hozzáfűzni: „Köszönjük az érzékenyítést!". Ez a mondat azóta is visszhangzik bennem. Talán félreértettem valamit? Addig – meggyőződésem szerint – a jog keletkezését, gyakorlatát és alakulását minden szinten meghatározó pszichológiai kérdéseket boncolgattam, de mint kiderült, jogászi szemmel pusztán érzékenységi tréningnek tűnt, amit tartottam, mégpedig annak érdekében, hogy valamivel empatikusabbak legyenek a jövő jogászai.

Pedig ahogyan a modern társadalom egyre bonyolultabbá válik, és egyre dinamikusabban változik, úgy a pszichológiai aspektusok is egyre fontosabbakká válnak a jogrendszer megértésében és fejlesztésében. Akár akarjuk, akár nem, *a jog és a jogalkalmazás szükségszerűen és sokszor kimondatlanul az egyéni és társadalmi viselkedés különböző mentális modelljeivel dolgozik,* olyanokkal, melyek az empirikus viselkedéstudományok fejlődésével nem tarthatók fenn többé pusztán ideológiai alapon. Remélem, sikerül meggyőznöm a hazai jogász közösséget arról, hogy a pszichológia elengedhetetlen ahhoz, hogy a jog méltányos és igazságos, illetve társadalmilag hatékony eszköz legyen.

Ugyanígy a pszichológusoknak is látniuk kell, hogy a jog a társadalom formálásának egyik legátütőbb erejű eszköze. Ahhoz, hogy a pszichológia hatással legyen a társadalomra, elengedhetetlen, hogy a pszichológia hatást gyakoroljon a jogra.[3] Emellett a pszichológia is tanulhat a jogi gondolkodás kifinomult rendszerszemléletéből, amely segíthet a pszichológiai jelenségek egyéni, társadalmi és intézményi szinteken történő összekapcsolásában.

E könyv nemcsak a szakmák képviselőinek, de a nagyközönségnek is szól. A jog társadalmunk legalapvetőbb intézménye, amelynek megértése mindenkinek adhat valamit. A jog pszichológiai kihívásai pedig nem csak jogászoknak érdekesek. Mind emberek vagyunk, a psziché törvényei előtt pedig mindenki egyenlő. Ha mélyen magunkba nézünk, láthatjuk: érzések, gondolatok, érze-

[3] Ogloff, J. R. (2000): Two steps forward and one step backward: The law and psychology movement(s) in the 20th century. *Law and Human Behavior.* 24(4), 457–483., 459.

tek cikázó halmaza vagyunk. Énrészeink gyakran kerülnek konfliktusba, néha nem értjük, miért teszünk bizonyos dolgokat, máskor pedig teljesen tévesen magyarázzuk saját viselkedésünket. A pszichológia – a mögötte meghúzódó önismereti mozgalom okán – lehet felszabadító tudományos vállalkozás is. *„Az énünk választ, de a választás tesz minket énné"* – mondja találóan Szondi Lipót. Ezzel arra utal, hogy az önreflexión és az önismereten keresztül az ember megszabadulhat bizonyos pszichés determinációitól, és kényszersora helyett valami újat választhat. A választó énünk részben társadalmilag meghatározott, de a választásaink is alakítják jövőbeli énünket, így ebbe a körkörös kapcsolatba belenyúlva sorsunk keretein belül szabadsághoz jutunk.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 11

A JOG ÉS A PSZICHOLÓGIA TALÁLKOZÁSAI 17
A róka sok mindent, a sündisznó viszont egy fontos dolgot tud 17
Miért engedelmeskedünk a jogi normáknak? 20
Konformitás: bátran kövessünk másokat! 20
Az igazságosság érzékelésének pszichológiája és a jog 22
A rendszerigazolás elmélete: miért támogatnak egy rendszert a vesztesei? 26
A szociális dominancia és az elnyomási hiedelmek 27
Interkulturális pszichológia, éghajlat és gazdaság 29
Viselkedéstudományok lámpásai 31
Navigációs gyorstalpaló a jog és pszichológia területéhez 32
Gyilkos vagy-e, ha megölsz valakit álmodban? 34
Interdiszciplinaritás: a tudományos megismerés új útja 38
Fontos útmutató a pszichológiai törvények értelmezéséhez 40

A RACIONÁLIS EMBERKÉP TRÓNFOSZTÁSA 42
Rendbontó pszichológusok 42
A viselkedésalapú joggazdaságtan születése 43
A *Homo oeconomicus* és a racionális döntés elmélete 47
A normatív-deskriptív dilemma: az emberi viselkedés és az emberi viselkedés modelljeinek viszonya 51
Az ultimátumjáték: hogyan osztanánk el 20 000 forintot egy idegennel? 53
Önzőbb lesz az, aki elvégez egy közgazdaságtani kurzust? 55
A jog antropológiai funkciója 58
Ösztönösen a választást választjuk – de ennek ára van 61

A KISZÁMÍTHATÓAN IRRACIONÁLIS EMBER 66
Nincsen semmi igazságosabban elosztva, mint a józan ész 66
A gondolatok kigondolják magukat! De pontosan hogyan? 67
Kognitív gazdaságosság: a rendszer hatékony, de hibázik 71
Láthatatlan csapdák: miért nehéz felismerni a hibáinkat? 73
Sarkvidék és sivatag: az elme története 75

Homo heuristicus – ökölszabályok a döntéshozatalban 77
Ökológiai racionalitás és szerencsejátékos bírók 81

KOGNITÍV TORZÍTÁSOK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN 85
Az igazság az, amit a bíró reggelire evett: a kognitív torzítások az igazságszolgáltatásban 85
A jogi döntéshozatal klimatikus kihívásai: csak nehogy meleg napon ítéljenek el 89
Büntető játék: sportmérkőzések és bírói döntések rejtélyes összefüggései 91
A születésnapi ítéletek és a média hatása a bíróságokra 93
Képzett bírák, láthatatlan akadályok: mennyire érintett a bírói kar Magyarországon? 95
A két hiba: zaj és torzítás 97

HOGYAN ÍTÉLÜNK MEG MÁSOKAT? – *Veszélyes döntések a jogban és a politikában* 100
A lélek és a borítója 100
El tudjuk-e dönteni arc alapján, ki gyilkos és ki jótevő? 101
Az első benyomás börtöne, megbízhatatlannak ítélt emberek a halálsoron 102
Veszélyes döntések elmélete 104
Felismerjük-e a hazugságot? A „józan ész" tévútjai 106
A megtévesztés jelei 108
Érzelmek észlelése a tárgyalóteremben 110
Babaarcú bűnözők 112
Esztétikai és morális ítéleteink kapcsolata: miért jó, ami szép? 114
Barát és ellenség: gondatlan tervezők mellé megbocsátó olvasók kellenek 117
Veszélyes döntések a politikában: azaz mi alapján választunk jogalkotót? 119
Fenntartható-e a liberális demokrácia a tudományos pszichológia alapján 122
A legitimitás problémája a technológiai fejlődés korában 125
Az „emberhekkelés" kora 127
A politikai orientációk agyi korrelátumai 129

A TÖRTÉNETEK PSZICHOLÓGIÁJA – *Utólag mindenki okosabb, még a jogászok is* 131
Narratív bevásárlókosár: a jogi döntéshozatal történeti modellje 131
A történetek ereje és veszélyei: a halál angyalai ügyek 135

Ex post és *ex ante* tort law 139
Én mindig is láttam: utólagos okoskodás az orvosi műhibaperekben 142
Az előreláthatóság általános jogi kérdései 144
Nem nyilvánvalóság a szabadalmi jogban 146
A megalapozott gyanú és az áldozathibáztatás 147
Normatív tanulságok és kérdések 149

A MEGFOGALMAZÁS HATALMA A VISELKEDÉS FELETT 152
Nem a valóság, hanem annak keretei számítanak 152
A veszteségkerülés elve 154
A negativitás dominanciája és a jogrendszer 155
A megfogalmazás mint manipuláció 156
A polgári per mint természetes keret 157
Tárgyalások és status quo: miért olyan nehéz megegyezni? 159
Statisztika és stratégia 160
Az emlékeinket újraformáló nyelv 161
Hogyan irányítja a metaforikus keretezés a közösségi döntéshozatalt? 163
Nincs a világon sem jó, sem rossz: a gondolkozás teszi azzá – a kognitív újrakeretezés 167
Nem a depresszió áll a problémák hátterében, hanem a problémák állnak a depresszió hátterében 169

HORGONYHATÁS ÉS JOG – *Tudunk-e megbízható számszerű ítéleteket hozni az igazságszolgáltatás kontextusában?* 175
Kockavető bírák 175
Hány évesen halt meg Gandhi? 176
Minél többet kérsz, annál többet kapsz 179
1 év, 12 hónap, 365 nap: ezek ugyanazt jelentik? 182
A kártérítési perek paradoxona 184
Tételek és megoldások 187

A PSZICHÉ TÖRVÉNYE ELŐTT MINDENKI EGYENLŐ – *Előítéletek jogpszichológiai kutatása* 189
Bírói diszkréció, zajos ítélethozatal és a hamis konszenzus hatás 189
Az ítélkezési irányelvek 191
Rassz, nem, társadalmi osztály: mennyit számít, ki az eljárás szereplője? 194
Lehetsz úgy is előítéletes, hogy nem tudsz róla: az implicit előítéletesség problémája 198

Kiutak az előítéletességből 201
Kivétel vagy főszabály az előítéletes gondolkodás? 202

IGAZSÁGKERESÉS AZ IGAZSÁG KIZÁRÁSÁVAL – *Kutatások a tiltott bizonyítékok kognitív sorsáról* 206
A gondolatelnyomás ironikus természete 206
Descartes vagy Spinoza: ki volt a jobb intuitív kognitív pszichológus? 209
Mentális szennyeződés, az igazság utáni kor és a hírnév jogi védelme 213
Számíthat-e egy áldozat szexuális előélete? A „rape-shield" törvények 218
Tiltott tények a bírói döntéshozatal során 219

AZ ERKÖLCS MINT PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉS – *A morális ösztön és jogi következményei* 222
Az érzelmek ügyvédje 222
A morál mint biológiailag meghatározott viselkedés: nem minden érték szavazás kérdése 224
Ösztönös együttműködés és a szabályozás ára 226
Az agresszió és a békés konfliktusrendezés ciklusa 229
Jog és evolúciósan örökölt viselkedéses tendenciák 231
Amikor az egyenlőség tévútra visz 233
Mulasztási torzítás a jogrendszerben: vakcinagyártás, eutanázia és ítéleti bizonyosság 234
A büntető agy és a bírói populizmus 237

JOGELLENES-E A MARKETING? – *A modern viselkedésirányítás jogi, etikai és társadalmi dilemmái* 240
Babák, akik felszámolták a szegregációt 240
Legalitással szabályozott moralitás: az erkölcs követi a jogot, vagy a jog az erkölcsöt? 242
Modern pszichológiai viselkedésirányítási technikák használata a jogi szabályozásban 247
Zöld szakadék és az alapértelmezett beállítás hatalma 249
Tudta, hogy egy átlag egyetemi hallgató csak heti egyszer iszik? 253
A tigris és a konnektor 256
Tiszta víz, piszkos trükkök: a fogyasztói döntéseket befolyásoló manipulatív jelzők 258
A pszichológiai tudás halált okozhat 260
Liberalizmus és paternalizmus 265

Az emberi akaratok az idő csapdájában ... 266
Sötét mintázatok ... 268
Az adatbányászattól az agybányászatig ... 272
Elmeellenes bűncselekmények ... 274
A kognitív szabadság védelmében: a mentális integritáshoz való jog ... 278

AZ EMLÉKEZET TÖRÉKENY HATALMA ... 284
Mit üzennek az ártatlanul elítélt emberek? ... 285
Konstruktív és rekonstruktív emlékezet ... 288
A gyermekkori bántalmazás visszanyert emlékei és az emlékezeti háborúk ... 289
Felejtés nélkül nincs *én* ... *292*
Hamis emlékek, hamis vallomások ... 293
A stressz hatása az emlékezetre ... 295
Aprólékos emlékek, magabiztos tanúk: a pontosság jelei? ... 296
Miért kiemelt az emlékezet szerepe a jogban: a „mindenki tanú" hipotézis ... 298
A bírói kérdezési stratégiák és a befolyásoló nyelvhasználat dilemmái Magyarországon ... 300

METAKOGNITÍV SZAKADÉKOK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN ... 303
Változási vakság ... 303
Mit jelent a metakogníció? Tudásunk a tudásról ... 304
Mit tudnak a jogászok a pszichológiáról? Nemzetközi kutatások ... 307
Magyar jogászok jogpszichológiai ismereteinek vizsgálata ... 310
Magyar minta: az emlékezet korlátai ... 312
Magyar minta: a hitelesség illúziója és a megjelenés hatalma ... 315
Magyar minta: három bíró, három ítélet ... 317
Magyar minta: jobb, mint Amerika, rosszabb, mint Norvégia ... 319

NEUROEGZISZTENCIALIZMUS ÉS NEUROJOG – *Szabadság, felelősség és a jog nehéz kérdései a 21. században* ... 322
Ki olvassa e sorokat? A tudatos narrátor és az okozatiság szemüvegei ... 322
Neuroegzisztencializmus: minden elmélet szemben áll az akarat szabadságával; minden élmény mellette szól ... 325
A varázslatos toll nélküli világ problémája ... 330
A kontroll helye és a pozitív illúziók ... 332
Az agyam kényszerített: a neurológiai determinizmus és a jogi felelősség ... 334

Az idegtudományok nem változtatnak meg semmit, mégis megváltoztatnak mindent 337
A boszorkánybíráskodás liberális reformja 340

ZÁRÓ GONDOLATOK 345

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 347

IRODALOMJEGYZÉK 349